

FEKETE BARBARA

„...mert magyarul nem jön át, ami van.”¹*Der menschen Worte verstand ich nie.*

(Hölderlin)

*Nem értem én az emberi beszédet
és nem beszélem a te nyelvedet*

(Pilinszky)

A fordításelméleti felvetések körének vizsgálatához, mellyel az itt következőkben foglalkozni kívánok, előljáróban Szabolcsi Miklós *Antinómiák a magyar műfordítás történetében*² című tanulmányának két állításra bomló tézisét hívom segítségül. Az első ilyen megfontolás szerint minden esetben a szerzői munkásság részének kell tekintenünk a fordítói tevékenységet. Így a költő alkata, poétikai eszközei, szokásai alakítják és befolyásolják fordítói munkáját és – ez az idézett szerzői tézis második megszorítása – a lefordított mű maga is alakítja, befolyásolja a fordító eredeti művét. Azaz Szabolcsi szoros kölcsönhatást tételez alkotói és műfordítói tevékenység között, szerzők és szövegek egymást átítató, át- meg átjáró viszonyára fókuszál akkor, amikor a fordítói tevékenység mibenlétének vizsgálatát tűzi maga elé célul.

Szorosan a nyelvfilozófiai problémák körét metsző fordításelméleti kérdések halmazára fókuszálva, választásom némileg önkényes módon jelölte ki a kortárs magyar szövegek halmazából Kukorelly Endre Hölderlin-kötetét, amely rendhagyó módon tematizálja, demonstrálja az említett kérdést és teszi egyúttal lehetővé a fordításelméleti kérdések kortárs irodalmi szövegekbe ágyazódó hagyományának vizsgálatát, elmélet és gyakorlat kölcsönhatásának elemző igényű felülnézetét.

Az alábbiakban azzal foglalkozom, milyen Kukorelly viszonya a magyar műfordítási hagyományhoz, hogyan kezeli a szerző a közös térben működő saját és idegen szöveget, valamint milyen fordítások találhatók a *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*³-kötetben, és milyen fordításelméleti belátások kapcsolhatók Kukorelly teoretikus megfontolásaihoz. Vessünk tehát egy röpké pillantást a fordítás teoretikus és pragmatikus regisztereit egyaránt átjáró dilemmák eredőire.

Ha fordítással kapcsolatos kérdések vetődnek fel, a műfordítók rendszerint rögtön mentegetőzni kezdenek, a kritikusok azonnal bírálatokba vágnak bele, az irodalomtudósok pedig hosszadalmas magyarázatoknak látnak neki. Mi lehet ennek a látványos mértékű energiabefektetésnek az oka? Ha mondhatom, hogy létezik erre a kérdésre tipikus válasz, akkor abban fordító vagy irodalmár a nyelvek közötti átjárhatóság lehe-

¹ Köszönettel tartozom B. Á.-nak, aki a végleges szövegváltozat alapjául szolgáló első szövegvariáns figyelmes olvasója volt.

² Szabolcsi Miklós: „Antinómiák a magyar műfordítás történetében”, In Kabdebó Lóránt (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai.*, Bp.: Anonymus 1998. 107.

³ Kukorelly Endre: *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N.*, Pécs. Jelenkor, 1998.

tősegeit/lehetetlenségét szokta mérlegelni, a transzformációval járó elkerülhetetlen veszteségekre figyelmeztet.

Kukorelly Hölderlin-kötetében olvasható versszövegek szándékosan idéznek elő olyan nyelvi szituációt, amelyben felmerül a többnyelvűség dilemmája, és a kötet talán egyik legfontosabb „érdekeltsége”, hogy tisztázza, poétikailag járja körül ezt az érintettséget.

„– végigtekintve Kukorelly (általában pontosságra törekvő, és Hölderlin szintaktikai sajátosságait a magyarban is megőrizni igyekvő) fordítási javaslatain – éppen a hű fordítás fundamentális lehetetlensége válik láthatóvá, az, hogy a nyelvek találkozásának tapasztalata nem őrizhető meg egyetlen nyelvben (persze, mindez »többnyelvű« olvasást feltételez).”⁴

A Hölderlin-kötet versei elsősorban arra helyezik a hangsúlyt, mennyire idegenszerűek ezek a német nyelvű szövegek, ugyanakkor szembeállítják a fordítás okozta kiismerhetetlenségében is otthonos (anya)nyelv és az idegenként bevezethetetlenül előttünk álló német elkülönülését és összhangját. A megszokottnál hangsúlyosabban jut itt szóhoz a fordító „többnyelvű” befogadói tapasztalatának „idegenség-élménye”. Talán könnyebben megszólaltatható ez a bizonyos „idegenség-élmény”, ha a szerző szövegalkutását az írás bizonyos fázisaiban kizárólag mint műfordítói, tolmácsi tevékenységet képzeljük el. Ekkor a „fordító nyelvek közti elhelyezkedésének hermeneutikai szituációja”⁵ áll előttünk, amelyben a fordító mindig a saját és idegen nyelv folyamatos kölcsönhatásában és párbeszédében állva határozza meg önmagát, és ez a feszültség lesz alkotómunkájának kiindulópontja.

„Azaz, a fordításnak – minthogy nincs módja kilépni az anyanyelvből – azt kell saját nyelve tapasztalatává tenni, hogy az idegen olyasmivel bír (s jórészt ez teszi őt igazán idegenné), amivel a saját nem, vagy amit a saját egészen másként ismer sajátjának. A saját-nak tudott dolog ugyanis csak az idegen elgondolású tartalmazottság kontrasztív távlatában ismerhető föl sajátként egyáltalán. Ami azt is jelenti, hogy – tőlünk elválaszthatóvá válván – reflektálható és alakítható lesz. Következésképp »az eredeti és a fordítás összehasonlítása sohasem ad teljes megfelelést, de éppen ott, ahol ez a megfelelés lehetetlen és [tulajdonképpen ezért – K. Sz. E.] bekövetkezik az idegenség tapasztalata, ott olvasható le a fordításnak a saját nyelven végzett munkája.«”⁶

Kukorelly kétféle választ ad arra a kihívásra, amely az idegenség tapasztalatának horizontjáról érkezik: egyet mint író, egyet pedig mint műfordító. Fordításait szemérmesen a kötet végére helyezi, és a kisebb betűkkel szinte elrejteti, mégis közli őket. Ezek a „lehetetlenre” tett kísérletek, a maguk bátortalanságában mégis csak fordítások, fordítástörödékek. Éppen részletszerűségüknél fogva ugyan kifejtetlen, mégis félreérthetetlen kritikai éllel írják fölül az elődök korábbi fordításait, a már meglévő magyar Hölderlin-szövegváltozatokat. Az újrafordítás kritikai gesztusa éppen ezek mellőzésében érhető tetten, hiszen adott esetben e szövegek is alapanyagul szolgálhattak volna a kötet megírásához, de Kukorelly mégsem használta őket. És hogy miért nem arról többet is elárul az a Kukorelly-írás, amely Báthori Csaba Hölderlin-szövegkiadását tárgyalja az erőteljes bírálat hangján. A szóban forgó könyv a német romantikus életművének

⁴ Kulcsár-Szabó Zoltán. „A nyelvek közti viszony”, In *Alföld*, 1999. 83.

⁵ Kulcsár Szabó Ernő: „A saját idegensége”, In Kabdebó Lóránt (szerk.): *A fordítás és intertextualitás alakzatai.*, Bp.: Anonymus 1998. 107.

⁶ *Uo.* Az idézet belüli idézet Hans-Jost Freytól származik.

a magyarul olvasók kíváncsi figyelme elől eddig elzárt, rejtélyes, félhomályban lapuló – a szerző „őrült korszakát” dokumentáló – másik felét tartalmazza:

„Hölderlint fordítgatták. Jóval azon túl, hogy ilyesmit sajnos nem lehet, csak kímélet nélkül, élesen lehet. Nyelvtant és szótárat fordítani, nem verselni. Hazai tradíció a verselés, nincs mit tenni, mi versben utánaköltünk, a vers alakja aztán szépen szertezilálja a mondat szerkezetét, a grammatikai sajátosságokat eltünteti és nagyrészt lecseréli a költő szótárát. Éppen a formát bontja el lelkes igyekezetében. Lehet rajta vitatkozni, vagy legalábbis lehessen, mégis ez vagyon, ezt állítólag szeretjük. Báthori is versben fordít. Igazodik és nem.”⁷

Ahogy azt Ferenczi László tanulmánya megállapítja „a magyar fordítások története újr fordítások története is”⁸, ennek az állandó újratermelésnek az oka pedig megértésünk történetiségében keresendő.

„[E]gy idegen nyelvből fordított költeményben egyidejűleg van jelen az eredeti mű korának poétikai hagyománya, valamint a fordító korának poétikai és fordítói hagyománya, amelyet az olvasó saját időbeliségéből próbál megfejteni. Ez részben cáfolja azokat az elméleteket is, mely a fordítások elavulásának tényében, az újr fordítás szükségességében elsődlegesen nyelvi okokat keresnek. Mivel minden kornak megvannak a jellemző olvasási és alkotási módjai, minden kor újra-ír, újra-fordít.”⁹

Innen nézve tehát Kukorelly bírálata a fordítástörténet változó hagyományába illeszkedő „friss” fordítói pozíció, valamint a fordítói érzékenység ébrentartásának kritikai művelete is. Kritikai beavatkozás ez tehát abban az értelemben, amennyiben egy új fordítás egyben a fordítás aktusának mibenlétére adott új válasz, ahogyan a kritika számos felfogásának lényegéből fakadóan magában hordozza a megújulásra való képességet, ha az valóban fejleszti érzékenységünket. De kritikai beavatkozás ez jelen esetben abban az értelemben is, ahogyan egy megkerülhetetlen fordító előd, Kosztolányi felfogásában is felmerül:

„...a fordító (...) önállóan mozog a keretek közt. (...) Annyira szereti a verset, melyet megszólaltat, hogy áttelekessül tőle és bátorságot kap újra-megformálására. Ezért kell a költőnek – de költő legyen a talpán, ki ilyesmire vállalkozik – teljes szabadságot adni és művészi, illetve bizalmi kérdésnek tekinteni, mit *tart meg és vet el* (kiem.: F. B.) az eredeti szövegből. A műfordítás ennél fogva elsősorban kritikai munka.”¹⁰

Mit *tart meg és vet el* az elődök fordítói-gyakorlatából Kukorelly fordítói gyakorlata? Az ugyanis világos, hogy Kukorelly a függelékben, ugyan szűkre szabva, de megmutatja, hogy hogyan kellene csinálni: „ellenfordít”. Bombitz Attila szembeállítja Kukorelly fordítási stílusát a Hölderlin korábban fordítók fordítói stílusával:

„A létező Hölderlin-fordításokkal tényleg baj van, ha összevetnénk a Kukorelly-törmelekdarabkákkal a »hivatalosan« olvasható megoldásokat, leginkább a pátosz visszaszorítására és a szintaxis védelmére találunk nyomokat. (Miközben Kukorelly saját szövegeiben szabadon engedi patetikáját és szintaxisát.) Kérdéses persze, hogy van-e ennek a függeléknek a figyelmeztetésen, a kritikán kívül értelme. Ha arról lenne szó, hogy Kukorelly

⁷ Kukorelly Endre: „Rend kívül”, *Kedvenc*, Pécs: Jelenkor, 1996. 219.

⁸ Ferenczi László: „Töredékek a fordításról”, In: Kabdebó Lóránt (szerk.): *Fordítás és intertextualitás alakzatai*, Bp.: Anonymus 1998. 150.

⁹ Józán Ildikó: „Műfordítás és intertextualitás alakzatai”, In: Kabdebó Lóránt (szerk.): *Fordítás és intertextualitás alakzatai*, Bp.: Anonymus 1998. 140.

¹⁰ Kosztolányi Dezső: „Előszó” In *Modern költők* (2. kiadás)

Hölderlint fordítana valóban (miért ne, Thomas Bernhard után), kapnánk egy rendkívül lecsupaszított, mítoszától, érzékenységtől megfosztott költői változatot, talán módosítva is azt kissé napjaink beszédmódjához, de mindenképpen újrahasznált és értelmezett változatában. Mert Kukorelly a fordítással Hölderlint átértelmezi – a hagyományos, himnikus Hölderlin-képet mindenképp.¹¹

Kocziszky Éva szerint viszont a fordítás a költészet aktívabb és jobban pozícionált beszédmódjához képest „értékelődik le”:

„Vajon elviseli-e a mű írás és olvasás differenciájának lebegtetését? Vagy pedig egy másik, az előbbiétől eltérő értelemben is toronyköltészetről van szó, nevezetesen olyan alkotásról, amely egyszersmind ki is oldja a saját maga teremtette feszültségeket, a nekifeszülés, az ütközés terét feloldja a közös szöveg topográfiai terében? Ilyesféle tendenciát vélek tetten érni a kötet végkicsengésében, mely nyilvánvalóan a függelék ama költői aspektusból érthetetlen vállalkozásában mutatkozik meg, hogy Kukorelly itt – talán csak a »gyengébbek kedvéért«(?) – hirtelen lefordítja (!) az eddig prezentált Hölderlin-idézeteket magyarra! Mintha valóban hinne a közvetítésben, s elfeledkeznék Walter Benjaminnak ama megjegyzéséről, miszerint ha a költő arra vállalkoznék, hogy fordítson, ezzel egyszersmind be is vallhatja, hogy »feladhatja a feladatát«.”¹²

A „FÜGGELEK”-kel tehát, amellett, hogy szembeállítja a költészetet a fordítással, van még egy kis probléma és ez a töredékessége.

„A gond itt persze a töredékességgel mint entitással van: jó-e, ha kiszakított egységeket fordítunk. Megint arról a nem közölt egésznyi tudásról van szó, amellyel Kukorelly Hölderlin kapcsán nyilván rendelkezik.”¹³

„A fordításoknak az ekvivalencia elv előírásaival szemközt sokasodó kudarcái”-ból¹⁴ kibontakozó általános érvényű tapasztalatáról még nem esett szó: a fordítási hajlam kulturális eredetéről, valamint egy e mögött meghúzódó sokkal régebbi történet tanulságairól, arról a elkülönülésről, amellyel a nyelvi töredezettség állapotába jutó »isten képés« továbbélése lesz a tét. A veszteség – az egyetemes nyelv, az adomány elvesztésének – nyomát akár tudottan, akár tudatlanul valamennyi fordítás magán viseli.

„Nem véletlen tehát, hogy a kortársi diszkurzusban – Gadamertől Derridáig – úgyszólván minden nyelvbölcseleti igényű reflexió az univerzális nyelv lebontásának indexével látja el a bábeli példázatot. Csakhogy – s benne történetileg ez az egyik meghatározóan új elem – az egyetemes nyelv dekonstrukciója nem egyirányú. Nem valamit pusztán megszüntető tevékenység, miként a fordításra íteltettség sem valamely eldöntött dilemma következménye. Isten, olvasható Derrida Bábel-értelmezésében »egyszerre rákényszerít és meg is tiltja a fordítást. Rákényszerít és megtiltja, gyermekeit, akik immár az ő nevét fogják viselni, úgy kényszeríti a fordításra, mintha a bukás kényszerét róná rájuk.« A műfordítás – mondhatni – a nyelvi fordulat óta tudatosan és reflektáltan viseli annak terhét, hogy fordítani ugyan lehetetlen, ám mégiscsak szükségszerű. [...] A fordító ezen ambivalens, köztes nyelvi elhelyezkedése a vállalt, Derridával szólva, a (teherként) viselt bizonytalanság helyzete. Az ideologikusan összebékítő nyelvkoncepció szótárában ezt a kitarthatatlan feszültséget neveznénk embertelennek, vagyis: antihumánusnak. A bizonytalanság, a nyitott eldöntetlenség helyzete – amennyiben még heideggeri érte-

¹¹ Bombitz Attila: „In Hölderlin” In *Jelenkor* 1998/10. 1082.

¹² Kocziszky Éva: „Egy toronyköltészet chiaroscurója,” In *Holmi*, 1998/7. 1028.

¹³ Bombitz, 1082.

¹⁴ Kulcsár Szabó Ernő: „A fordítás »antihumanizmusa«” In *Alföld*, 1999/2 55.

lemben is ek-szisztens, azaz »kivetett«, meg nem szilárdított helyzet – a humanista Ver-söhnung igényének látószögéből szemlélve mindig embertelen.”¹⁵

A versbeszéd az említett kötetben, úgy gondolom, arra épít, ahogyan Kukorelly íróként a fordítói dialógust megelőző befogadói állapotra reflektálva íráshoz fog. Az olvasói aktivitás vált befogadóból alkotóiba. Ennek közbülső stádiuma az alkotás folyamatát megelőző interpretációs teljesítmény, amely idegen költői szöveget hív életre.¹⁶ Mint Gadamer mondja:

„A költői szöveg [...] nem csak a beszéd jelentéssel bíró elemeinek megvalósítását követeli meg. Mindig ébreszt még valami mást, amiben magunkra ismerünk. Olyan szabad szemléleti terek vannak benne, amelyeket a költői nyelv nyit meg és amelyeket a megvalósító olvasó tölt ki. Az ilyen kitöltést mindenki a maga módján végzi el, s ez mégsem érinti a költői mű identitását. A költemény szó szerinti alakja az egyik, bármilyen eltérések is a kitöltések. Erre javasolta Roman Ingarden [...] a »séma« fontos fogalmát [...]. Ehhez kapcsolódik véleményem szerint az újranelismerés harmadik módja, melyet nem megtöltésnek (jelentéssel megtöltésnek), nem is kitöltésnek (a szemléletes séma kitöltésének) neveznék, hanem feltöltésnek. Számomra ez tűnik az egyik legfontosabb felismerésnek a művészi élményre vonatkozóan. A »feltöltés« annyit tesz itt, hogy az olvasó (vagy a hallgató) túlmegy azon, ami magától megfogható a nyelvi alkotásban (Gebilde) és abban megjelenik, és éppen annak irányában, amit mondani akar, halad túl rajta. Erre a feltöltésre mindannyian képesek vagyunk, ha megragadott bennünket egy költői jellegű képződmény. Az alkotás gyengébb vagy hígabb helyeitől eltekintünk vagy átgorjuk és feltöltjük, s csak e kényszerű feltöltés által nyeri el a műalkotás a tulajdonképpeni létét.”¹⁷

A versfordításra hangoltság a saját idegenségének megpillantásához vezet Kukorellyt. A szövegek, úgy tűnik, tudatosan próbálják meg kiaknázni ezt az élményt. Tehát a két művelet – fordítás és írás – szoros együttműködése tapasztalható.

A kötet „FÜGGELEK”-ének – egészükben meg sem ismételt, csak emlékeztetőül elkezdett – német nyelvű Hölderlin-töredékek magyar nyelvű, szintén töredékes körülírásait,¹⁸ egyszerre olvashatjuk a saját nyelvén gondolkodó szerző „önleleplező” fordítástöredékeinek, és a Hölderlint olvasó és megérteni vágyó szerző nyersanyagainak is. Kukorelly nem két nyelvű szerző, ezért amikor német nyelvű szövegeket „használ”, bizonyára megfogalmazódik benne annak magyar megfelelője, feltehetőleg szakadatlanul fordít és ennek az aktív „újravolvasásnak” a terméke válik láthatóvá a függelékben, a távolság, a megértés részlegességének beismerését magukban hordozó fordításokban. Természetesen a ciklus részét képező szövegek a fordítás verstöredékei is, mégis bizonyos tekintetben háttérbe szoruló, inkább annak munkanaplószerű tartozékai. Ahogy erre a pársoros felhasználási javaslat utal is:

„A könyv elolvasásához nem feltétlenül tartozik hozzá a német nyelvű szövegtöredékek megértése. A kiböngészésük sem. De a kikerülésük sem, ezért van ez a függelék. Én el-

¹⁵ *Uo.* 55.

¹⁶ Ez arra mutat, mintha Kukorelly előbb az idegen szöveg terében indítaná be a költői szövegtermelés folyamatát, majd miután a hanggal megvolt, második ütemben társítja ezt a saját tartalom közlésével. (A publikált anyagban persze már beelőz az önálló rész a fordított, vagyis alkalmazott terméknek.)

¹⁷ Idézi: Walter Biemel: „Hans-Georg Gadamer zum 95. Geburtstag” In: *Mesotes* 1994/3, 286.

¹⁸ A „körülírás” szó a versek leírására újra motiválttá tett, azaz topográfiai, a függelékére viszont szokványos értelemben alkalmazható.

sőre biztos nem törődnek a fordításokkal, aztán, később vagy mikor, nem tudom, mit csinálnék.”

A szöveg úgy fogalmaz: Hölderlin írásainak részletei nem idézve, hanem használva vannak. Használja vagy épp kihasználja Kukorelly a „rosszul” fordított szövegrészletek, a szavak és mondatok kiigazításából, újraértelmezéséből születő újabb jelentéseket generáló „beszédszituációt”.

Ezek a szövegrészek a folyóiratokban szereplő versközlésekhez még nem tartoztak hozzá, nem szerves alkotórészek így a versek önmagukban nem explicit módon jelenítik meg azt a fordításelméleti dilemmát, amit a kötet – a fordíthatatlanság mellett szóló töredékek és a kötetzáró rész szégyellős ugyanakkor „szigorú” fordítás-ajánlatainak egymás mellé helyezésével demonstrál.

A versek ugyanakkor e munka tanulságait már mozgósítják is saját fogalmiságukban, sőt, olykor dinamikusan is beemelik saját alakulásukba. A 9. L-ben például Kukorelly úgy képez új horizontot „A tékozló fiú hazatérése” címmel kanonizálódott bibliai történet számára, hogy szóvá tesz egy a megfelelő német címben felfedezett elterést, és ebből kiindulva villantja fel az új értelmezés lehetőségét:

„A tékozló fiú hazatérése, németül Die Heimkehr des verlorenen Sohnes, elveszett fiú, nem minősítik, semmi tékozlás (e Verschwendung).”

Az idézetek gyakran akasztják meg Kukorelly szövegeiben az interpretáció menetét, megbontják az éppen kibontakozó narrációt. Gyakran csak egy-egy váratlanul beszárt kötőszó, szófoszlány jelenik meg a szövegben, hogy érzékeltesse, az épp kialakuló szövegváltozatot háttérzaj: párhuzamosan futó német szövegek háttérzaja zavarja.

A „Dichtermut. Második változat” szövegének minden bekezdése zárójelbe került, a kommentár formai sajátosságaira játszik rá, a költői, és fordítói szereppel egyaránt szembeállítható olvasói beszédpozíció illúzióját hozza létre. Ebben a fordítás folyamatát tematizálja, mondatról mondatra rája magát végig Hölderlin sorain, zsörtölődve ad hangot az „érthetelenség” és „nem értés” „fárasztó” fordítói tapasztalatának, a szöveg több helyének reflexív újraolvasását is elvégezve.¹⁹ Majd, miután megszabadult a fordítói szerep, valamint a költészet megváltozott szerepére irányuló kényszeres reflexióktól, ezekre mintegy választ is ad, amikor a „Dichtermut. Első változat”-ában végül is komolyra fordul a beszéd. A kételkedő, Istentől elzárt szubjektum nyugtalanságát oldó sorokban a szerző úgy fog a „vigasztaláshoz”, hogy egyből annak reménytelenségét is belátja, mégsem kezd a hiánnyal való szembenézés körülményes, fecsegő semmitmondásának kidolgozásához, hanem egyszerűen, őszinteségre szorítva a versbeszédet leírja, ami van. A létezés kétértelműségét, a dolgok hasadt sokarcúságát, a tévedés elkerülhetetlenségét és a mosolyba lágyuló arc mindent mindennel összebékítő elnéző derűjét.

A II.R-ben ironikusan is saját szövege részévé teszi azt az élményt, hogy olvasni kezd (beszédét először *Az utolsó mohikán* című könyvből származó magyar nyelvű

¹⁹ Az írás terében megidézt, de nem olvasható német szöveg jelenlétére a legkonkrétan ez a passzus reflektál: „[Ezt a részt nem értem pontosan, Kundig des Wandels. Nap, nap, Napisten, költő ilyesmi, ezeket.]

[Ami pedig a halálra vonatkozik, szép halál, egy szép halál, előbb még széjjel fogom nyomogatni, igaz, hogy akkor már késő, a falon a szúnyogokat. A falra kenődik belőlük a vérem. A halált se.]

[Az sem érthető.] ”

idézet szakítja félbe), majd ezt félbehagyva („...becsukom a könyvemet...”) közvetlen környezetének adja az olvasói figyelem részlet-centrikusságához hasonlóan intenzív és elmélyült leírását: „...nézem, ahogy csorog végig a víz a szunyoghálón.” Az ezt követő német nyelvű Hölderlin idézet a szöveg világában inkább a könyvén kívüli, a világ elemei közé illő darabjának tűnik, szemben a Cooper-részlet programszerűen irodalmi vagy szórakoztató narratív funkciójával. „Und die Erd ist kalt.” A megállapítás statikussága mintha imponálna a szövegben jelenlevő éneknek, és továbbblendítené a passzív kiteljesedés felé, amelytől csak egyetlen lépés, a tétlenség felvállalása választotta el. Ekkor nincs más hátra, mint regisztrálni a boldogságot, és elhallgatni:

„Esős néhány nap, még az elején volna jó elaludni, és csak a vége előtt ébredni fel. Ugyanolyan, végig ugyanaz a régi, mérték nélküli, el nem múló (egy pillanat tört rész) boldogság.”

Sorban, egymás után olvasva a verseket feltűnik, hogy a fentebb már bővebben is értékelt önálló újrafordítások ugyanabba a mederbe torkollnak, amelyben elődei haladtak: akár akarata ellenére, akár azzal összhangban ugyanaz a megoldás ismétlődik meg, mint egyetlen szerencsés magyar szövegvariáns. Ez történik például a 6. I. „Mnemosyne. Hamadik változat” -ban. Itt talán még egy korábbi élmény mélyre vésődött emléke villan be, a korábban megismert „magyar” Hölderliné, de az is elképzelhető, hogy egyszerűen a javítás fölöslegességét látja be a fordító-beszélő akkor, amikor átveszi az első változatot, mert pontosnak tartja. „Itt az a törvény, hogy minden befelé nyomuljon.”²⁰ A Kálnoky-féle fordítás magyar mondata helyére a „Függelék”-ben rendhagyó módon mégis az eredeti kerül be: „Ein Gesetz ist, / Dass alles hineingeht”. Ez a saját rendszerétől eltérő megoldás ad teret az összemérésnek, -olvasásnak, és egyben jelzi, hogy a magyar megfogalmazás nem Kukorelly sajátja.

Végül pedig az is jellegzetes döntést tükröz, hogy a verscímetek Kukorelly nem fordítja le. Olvasd, betűzd ki, fordítsd le magadnak, vagy tégy, amit akarsz, hagyd meg a szavakat jelentés nélkül – sugallja. A címek, itt, közvetlenül a kilencszer elismételt név egyes betűi mögött, így, a versek neveivé válnak. Együtt adják ki Hölderlin névhez rendelt korpusz részleteit, a textuális testrészeket.

²⁰ Ez a mondat több interjúban is előkerül, így például egy *Lettre*-beszélgetésben a következőképpen: „Ha azonban arra kérdezel, amit Heidegger úgy fogalmazott meg, hogy »Vajon a bizonyíthatóhoz való makacs ragaszkodás nem zárja-e el az utat ahhoz, ami van«, azt nem hiszem. Nincsenek lezárható utak. A »metafizikai fogékonyság«, hogy úgy mondjam, zárt mennyiség, nyilván a kód része, törvény, valószínűleg folyton megvan valamennyiünkben, még ha nem is aktivizálódik. Senkiben sem mindig aktív, az nem is volna kibírható, viszont, bármennyit is bizonygatják katasztrófajósok és guruk, nem úgy megy, hogy csak simán le lehetne hagyni. »Az a törvény, hogy minden befelé nyomuljon«, mondja például Hölderlin, ez nekem jobban tetszik. *De – vágyakozik kijutni.* (Kiem.-ek: F. B.) Nem mintha tudnám, merre tart a világ. Nem mintha (bárminek) az ellenkezője olyan biztos volna, és olyannyira bizonygatni akarnám bármi ellenkezőjét. Kicsit parafrázálva ezt a Heidegger-részt: azzal, hogy valamit némelyek annyira bizonygatnak, nem nehezíthetik-e meg mások számára az utat ahhoz, ami van?» (*Magyar Lettre Internationale* 28. 47.) Ez már csak azért is érdekes, mert Kukorelly mondatfűzése itt a versbeli logikát követve ismétli magát. (Hm, és persze megfordul a fejemben, hogy most egy Kukorelly számára nagyon eleven mondat került a beszélgetés menetébe, vagy csupán nagyon unatkozik beszélgetés közben, azért ismétli magát sokadszor. Van még persze harmadik megoldási javaslatom is: ez itt egy elégszer el nem ismételtető tézis, tanulságféle.)

„IX. N. Wenn aus den Ferne. Ez végülis egy mai magyar vers címe. Ebben a brutális magyar nyelvű kontextusban pedig igazából nincs is kedv fordítani. És aztán lassan már másutt sem mindig. »Und Wachstum hörbar ist / An harzigen Bäumen des Isters.« Milyen gyönyörű is ez. De mit is jelent. Kell azt tudni? És mindez apránként átragad a magyar nyelvű szövegekre is. »A padlószőnyeg nem jó.« Miért kellene ezt feltétlenül, ezen túl is megérteni. Ami megmaradni igyekszik, a pusztá jelölő. A zengés. Az íráskép. Amihez képest a jelentés csupán egy teljesen jelentéktelen, esetleges és utólagos fázis. Utórezgés, utóhang, függelék. Szupplementum. Nem szükséges feltétlenül.»²¹

A jelentés tehát ebben az olvasatban maga is: „FÜGGELÉK.”²²

KOVÁCS TAMÁS VILMOS: ENTERIÓR JELENET

²¹ Szilasi László: „Megtelik, és pedig azonnal.” In *ÉS* 1998/9/18.

²² (Barthes Roland, Berta Adám, Biemel Walter, Bloom Harold, Bombitz Attila, Farkas Zsolt, Ferenczi László, Heidegger Martin, Friedrich Hölderlin, Józán Ildikó, Kocziszky Éva, Kosztolányi Dezső, Kukorelly Endre, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Medgyes Tamás, Nietzsche Friedrich, Odorics Ferenc, Szilasi László)